

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MÜXTƏLİFSİSTEMLİ DİLLƏRDƏ İNFORMATİKA TERMİNLƏRİNİN TƏRKİBİNDƏ OBRAZLI İFADƏLƏR (Azərbaycan və fransız dillərinin materialları əsasında)

İxtisas: 5714.01– Müqayisəli-tarixi və
müqayisəli-tipoloji dilçilik

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Xədicə Ramiz qızı Abdullayeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2023

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Əbülfəz Əjdər oğlu Rəcəbli

Elmi məsləhətçi: filologiya elmləri doktoru, professor
Gülnarə Rəhim qızı Sadıxova

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, dosent
Valeh Bayram oğlu Nəsibov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Cəmil Məmmədağa oğlu Babayev

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Şəfiqə Mütəllim qızı Məhərrəmovna

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Bakı Slavyan Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.13 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Rəhilə Hüseyn qızı Quliyeva

Dissertasiya şurasının elmi katibi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Suad Arif qızı Əfəndiyeva

Elmi seminarın sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Tamilə Həsən qızı Məmmədova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Müasir cəmiyyətdə həyatın bütün sahələrində köklü dəyişikliklər baş verir. Belə dəyişikliklərin əsasını son onilliklərdə elm və texnologiyaların sürətli inkişafı və cəmiyyətin həyatına get-gedə daha çox nüfuz etməsi təşkil edir. Nəticədə, dildə yeni söz və ifadələr, o cümlədən küllü miqdarda terminlər yaranır, semantik proseslər aktivləşir, terminlərin düzəlməsində onların qavranılmasını asanlaşdıran, aydın başa düşülməsini təmin edən ekspressivlik yaradan vasitələrdən daha geniş istifadə olunur. Bu gün terminlərin yaranması o qədər geniş vüsət almışdır ki, mütəxəssislər “terminoloji partlayış”dan bəhs edirlər. Y.A.Barsukovanın fikrinə əsasən, sözügedən “partlayış” özünü mövcud terminologiyalar çərçivəsində xeyli sayda yeni terminlərin yaranması, eləcə də yeni bilik sahələrinin meydana gəlməsilə bağlı müvafiq terminologiyaların formalaşmasında büruzə verir¹. Bu kimi proseslər, xüsusilə, kompüter texnikası ilə bağlı elmləri özündə ehtiva edən informatika elminin terminlərinə şamil edilir, onların tərkibində obrazlı ifadələrin tədqiq olunmasının aktuallığını şərtləndirir.

Digər tərəfdən, dissertasiya mövzusunun aktuallığı formalaşmaqda olan informasiya cəmiyyətində insan amili, insan təfəkkürü və idrak proseslərinin yeni sosial şəraitə uyğun dəyərləndirilməsilə bağlıdır. İnsanın dərin zəkasının məhsulu kimi yaranan və hal-hazırda sürətlə inkişaf edən informatika sahəsi elmi-texniki tərəqqinin üzvi tərkib hissəsini təşkil edir. Sözügedən sahənin özəlliyi həm də onun, elmin və insan fəaliyyətinin demək olar ki bütün tərəflərini əhatə edən praktik istiqamət kimi çıxış etməsindədir. Qeyd olunan elmi–praktiki fəaliyyət çərçivəsində informatikanın müxtəlif anlayışları yaranır və inkişaf edir. İnsan amili özünü həm də yeni elmi təfəkkürlə obrazlı təfəkkürün birligə fəaliyyətində göstərir. Hər iki təfəkkür formasının fəaliyyəti nəticəsində yaranan elmi anlayışlar daha tez qavranılır və yaddaşa həkk olunaraq biliyə çevrilir.

¹ Барсукова, Е.А. Научный термин в общем и терминологическом толковых словарях русского и английского языков: на материале медицинской и компьютерной терминологий: / автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук / – Москва, – 2004. – с. 3

Dissertasiyanın tədqiqat obyektini qismində Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminləri çıxış edir.

Tədqiqatın predmetini Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminlərinin tərkibində obrazlı ifadələr təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycan və fransız dillərində informatika terminlərinin tərkibində obrazlı ifadələri müəyyənləşdirmək, onları məcaz növləri əsasında təhlil etmək, düzəlməsi yollarını və üslubi xüsusiyyətlərini müqayisəli şəkildə tədqiq etməkdir. Bununla bağlı, qarşısıya aşağıdakı vəzifələr qoyulur:

- terminlərin tərkibində obrazlı ifadələrin mövcud olması faktını obrazlılıq və terminlər kateqoriyalarının konseptual və linqvistik mahiyyətinin araşdırılması, eləcə də terminoloji vahidlərin onomasioloji, koqnitiv və semasioloji aspektinin vəhdəti baxımından səciyyələndirmək;

- tədqiqatın obyektini kimi çıxış edən Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminlərinin düzəlməsi yollarını mənbə və vasitəçi dillərin materiallarını da cəlb etməklə tutuşdurmaq və müqayisəli şəkildə tədqiq etmək;

- obrazlı ifadə vasitələrini araşdırmaq;

- Azərbaycan və fransız dillərinin materialları əsasında informatika terminlərinin tərkibində obrazlı ifadələri müəyyənləşdirmək, onları məcaz növləri əsasında təhlil etmək, informatika terminləri ilə bağlı “obrazlı ifadələr” anlayışının tərifini vermək;

- tədqiqat materialını üslubi cəhətdən səciyyələndirmək.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya mövzusunun araşdırılmasının metodologiyası bilavasitə qarşıya qoyulan vəzifələrin həlli ilə əlaqəlidir və həm ümumelmi, həm də xüsusi metodları əhatə edir. Buraya, müşahidə, müqayisə, şərh etmə, təsnifat aparma üsulları əsasında tətbiq edilən təsviri metod; Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminologiyasının formalaşmasında alınmaların rolunu və mənbələrini dəqiqləşdirmək məqsədi ilə istifadə edilən etimoloji təhlil metodu; tədqiq olunan terminlərin ümumi və müqayisəyə cəlb olunan dillər üçün səciyyəvi xüsusiyyətlərini aşkar etməyə yönələn müqayisəli-tutuşdurma metodu; terminlərin mənasını dəqiqləşdirməyə imkan verən leksik-semantik təhlil metodu daxildir.

Müdafiyə çıxarılan əsas müddəalar:

1) Obrazlılıq elmi terminlərin əsas mahiyyətini təşkil edən xüsusiyyətdir.

2) Obrazlılıq və obrazlı ifadələr bir-birilə əlaqəli, lakin fərqli kateqoriyalardır: obrazlılıq ümumiyyətlə leksik vahidlərə xas olan və onların müəyyən obraz daşmasına dəlalət edən xüsusiyyətdir, obrazlı ifadələr anlayışı isə söz və söz birləşmələrinin, o cümlədən, terminlərin ekspressivlik bildirmək funksiyası ilə bağlı meydana gəlir, lakin bütün leksik vahidləri əhatə etmir. Bütün obrazlı ifadələr obrazlılıq daşıyıcısıdır, obrazlılıq isə həm obrazlı, həm də üslubi cəhətdən neytral olan ifadələrdə mövcuddur.

3) Genезisi baxımından, bütövlükdə informatika terminologiyası olduğu kimi, ilk dəfə ingilis dili materialı əsasında meydana gələn və məntiqi və obrazlı təfəkkürün birgə fəaliyyəti nəticəsində müvafiq sahənin obyektlərinin daha bariz şəkildə adlandırılmasına xidmət edən obrazlı ifadələr Azərbaycan və fransız dillərində mənbə dildən alınmalar, əsasən də kalkalar kimi işlənir, müxtəlif dil səviyyəsində dillərarası ekvivalentlər təşkil edir.

4) Azərbaycan və fransız dillərinə aid olan informatika terminlərinin tərkibində rast gələn obrazlı ifadələr müxtəlif növ məcazlar əsasında əmələ gəlmişdir; onlar terminlərin bildirdiyi obyektləri daha aydın təsəvvür etməyə və asan qavramağa, nəticə etibarilə, kəsb edilən mənanı daha yaxşı dərk etməyə kömək edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində ilk dəfə olaraq Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminləri və onların tərkibində obrazlı ifadələr müqayisəli tədqiqat obyekti olmuşdur. Mövzunun öyrənilməsinə obrazlılıq və terminlər kateqoriyalarının qarşılıqlı əlaqəsi, eləcə də terminoloji vahidlərin onomasioloji, semasioloji və koqnitiv aspektinin vəhdəti prinsipindən yanaşılmışdır.

Terminlərin xüsusi leksikanın digər növləri – nomenlər, peşə yönümlü leksik vahidlər, eləcə də peşə jarqonları ilə əlaqələri müəyyənləşdirilmiş, tədqiqat materialı üslubi cəhətdən səciyyələndirilmişdir. Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminlərinə dair nümunələr əsasında üslubi variativlik nümayiş etdirilmişdir.

Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminlərinin linqvistik təhlililə bağlı dissertasiyada metadillər anlayışı tətbiq edilmiş, həmin kateqoriyaya aid olan dil növləri - mənbə dil, milli dil, müqayisə olunan dillər, vasitəçi dil, donor dil, etimoloji baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edən dil, müasir elmi dillər üçün etimoloji əsaslar kimi çıxış edən dillər müəyyənləşdirilmiş və şərh edilmişdir.

Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminlərinin ekvivalentliyi məsələsi araşdırılmışdır. Təhlil, müqayisə olunan dillərdə terminlərin leksik tərkibi, fonetik və morfoloji forması səviyyəsində həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatda Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminlərinin tərkibində obrazlı ifadələr müəyyənləşdirilərək, onları əmələ gətirən məcaz növləri əsasında təhlil edilmişdir. İnformatika terminlərilə bağlı obrazlı ifadələr anlayışının tərfi verilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya araşdırmasının materialı müxtəlif sistemli dillərdə informatika terminlərilə bağlı gələcəkdə aparılacaq tədqiqatlar üçün yararlı ola bilər. Əldə edilən nəticələr həmçinin Azərbaycan və fransız dillərində digər terminoloji sahələrin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətli ola bilər.

Tədqiqat üçün seçilən problematikanın fənlərarası səciyyəsi ilə bağlı, dissertasiyanın materialı bir sıra dilçilik şöbəsinin – leksikologiyanın, terminşünaslığın, üslubiyyatın, koqnitiv dilçiliyin qarşısında duran vəzifələrin həlli zamanı istifadə oluna bilər.

Praktik cəhətdən, dissertasiya işinin tədqiqat materialı və əldə edilən nəticələr universitetin bakavriat və magistratura pillələrində dilçilik fənlərinə dair mühazirə və seminar məşğələlərində, eləcə də müvafiq dərslilər, dərslərsaitləri və lüğətlər tərtib edilərkən istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın mənbələri. Tədqiqat işi aparılarkən, dilçilik fənlərinə aid olan leksikologiya, semasiologiya, terminologiya, üslubiyyata dair elmi ədəbiyyat təhlil olunmuşdur. Bununla bağlı tanınmış dilçi alimlərdən A.M.Qurbanov, Ə.M.Dəmirçizadə, A.A.Potebnya, V.S.Vinoqradov, V.Hümboldt, E.Sepir, B.Uorf, C.Lakof, M.Conson, D.Kenni və başqalarının elmi-nəzəri əsərlərinə müraciət edilmişdir.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya mövzusunda 8 respublika və beynəlxalq konfransda məruzə edilmişdir. Dissertasiya işinin

müddəaları Respublika daxilində və xaricdə nəşr olunan aidiyyatı üzrə elmi jurnallarda öz əksini tapmışdır. Tədqiqat mövzusunə dair 10 məqalə dərc etdirilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi BDU-nun Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiya işinin strukturu və ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş (13.770 şərti işarə), üç fəsil, nəticə, ədəbiyyat siyahısı və əlavədən ibarətdir. Birinci fəsil (115.990 ş.i.) üç paraqrafı əhatə edir, öz növbəsində, ikinci paraqraf özündə üç altbölümü birləşdirir. İkinci fəslə (66.971 ş. i.) dörd paraqraf daxildir. Üçüncü fəsil (76.147 ş. i.) özündə üç paraqrafı ehtiva edir. Nəticə hissəsinin həcmi 6.055 şərti işarədir. İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısına 188 elmi mənbənin adı daxildir. Dissertasiya işinin sonunda, Əlavə adlanan hissədə dissertasiyada nümunə kimi istifadə olunan və təhlil olunan Azərbaycan və fransız dillərinin (hərəsində 358 olmaqla) 716 informatika termini, onların sinonimləri, dissertasiyada rast gəldiyi səhifə yaxud səhifələr, eləcə də götürüldüyü leksikoqrafik mənbə təqdim edilir. Tədqiqatda həmin terminlərin müqayisə edilən, həmçinin mənbə və vasitəçi dillərdə ekvivalentlərinə dair 1000-dən çox nümunə öz əksini tapır. Dissertasiyanın ümumi həcmi 278.920 şərti işarədir..

İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı əsalandırılır, tədqiqatın məqsədi və vəzifələri, obyekt, predmeti, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, istifadə olunan metodlar, müdafiyyə çıxarılan müddəalar və s. məsələlər nəzərə çatdırılır.

Dissertasiyanın I fəslə **“İnformatika terminlərinin tərkibində obrazlı ifadələrə dair tədqiqatın problematikası”** adlanır. Burada, mövzunun araşdırılması ilə bağlı görülən işlər nəzərdən keçirilir, obrazlılıq və terminlər kateqoriyalarının konseptual və linqvistik mahiyyəti araşdırılır, informatika konseptoloji sahəsi və informatikaya dair terminologiyanın inkişafının əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilir.

Birinci paraqraf **“İnformatika terminologiyasının tədqiqi sahəsində görülən işlər”** adlanır və sözügedən terminologiyanın

öyrənilməsi haqda məlumat verilir. Digər elm sahələrinin terminologiyası ilə müqayisədə informatika terminologiyasının formalaşması tarixi kimi, tədqiqi tarixi də nisbətən cavandır. İlk zamanlar informatika terminləri elmi-texniki terminologiyanın daxilində onun tərkib hissəsi kimi öyrənilirdi. XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq informatikaya dair terminoloji lüğətlər hazırlanmış və terminlərin müxtəlif dillərdə ekvivalentləri müəyyənləşdirilmişdir. Tədricən bu sahə üzrə aparılan araşdırmaların dil diapozonu genişlənir və daha çox dilə, o cümlədən hal-hazırkı dissertasiya araşdırmasında müqayisə olunan Azərbaycan və fransız dillərinə dair müvafiq tədqiqatların nəticələri və lüğətlər dərc olunur.

Bu dillərin informatika terminlərinin tədqiqi ilə bağlı Azərbaycan dilinə dair elmi araşdırmaları, o cümlədən, dissertasiya işlərini - S.F.İsrafilova (2003, 2006), M.Məmmədova (2012, 2018), C.X.Muradov (2013, 2014, 2017), Z.B.Məmmədova və Z.İ. Avilova (2019) - eləcə də bir sıra sanballı terminoloji lüğəti qeyd etmək olar.

Fransız dili materialı əsasında da sözügedən terminologiyanın araşdırılmasına həsr olunan bir sıra tədqiqat işi dərc olunmuşdur: Ş Orn (*Ch.Horne,1986*); S.De Şetzen (*C.De Schaetzen, 1990*); J.Ömbley (*J.Humbley,2005*); I.Oliveyra (*I Oliveira, 2005*); J.Urfahli (*J.Ourfahli, 2007*); I.Qontye və A.Deroşe (*I. Gonthier, A.Desrochers, 2009*); M.-S.Lom və A.San Marten (*M.-C. L'Homme, A.San Martin, 2016*); D.Jame və A.Teri (*D.Jamet, A.Terry, 2019*) və s.

Mövzunun araşdırılmasına Rusiya tədqiqatçıları P.V.Lixolitov (1997); T.V.Akulinina (2003); N.N.Koşkarova (2004); Q.Q. Babalova (2009); M.A.Lobanova (2009); A.A.Molnar (2012); A.E. Bujeninov (2015) və digərləri böyük töhfə vermişdirlər. Qeyd edək ki, sonda adı çəkilən iki müəllifin tədqiqatlarında fransız dilinin terminləri araşdırılır.

Aparılan araşdırmalarda informatika sahəsi üzrə bir çox dildə davamlı olaraq baş verən yeni termin yaradıcılığının mənbəyinin ingilis dilinin olması, alınma terminlərin assimilyasiyası və s. məsələyə toxunulur. Bu faktı təsdiqləyən J.Urfahli (*J.Ourfahli*) həm də ingilis dilində informatika terminlərinin tərkibində işlənən bir çox söz və ifadənin vaxtilə məhz fransız dilindən keçmiş leksik-semantik

ünsürlər əsasında düzəlməsi məsələsini qaldırır². Dillərin inkişafında alınmaların rolunu araşdıran M.Malerb bunun, əslində labüd olmasını qeyd edir. O fikrini belə ifadə edir: “*Bütün dillər öz inkişafının müxtəlif dövrlərində alınmalara müraciət edir və söz alınması prosesi mədəniyyətlərin qarşılışması nəticəsində baş verir; alınmadan azad olan təmiz dil mövcud deyil, heç zaman da mövcud olmamışdır*”³. (Tərcümə müəllifidir).

Bu paraqrafda həmçinin informatika terminləri sahəsində praktik istiqamətdə görülən işlərdən – nəşr edilən lüğətlərdən bəhs olunur. Dissertasiyada, əsasən, 1996-cı ildə Ə.M.Rüstəmovun E.M.Hüseynovla birgə nəşr etdirdiyi və 2011-ci ildə genişləndirdiyi və təkmilləşdirdiyi *Azərbaycanca-rusca-ingiliscə informatika terminləri lüğəti*, eləcə də 2017-ci ildə İ.Calallının dərc etdirdiyi *İngiliscə-rusca-türkcə-Azərbaycanca informatika terminlərinin izahlı lüğətinə* istinad edilir.

Sözügedən hissədə həmçinin informatika terminləri sahəsində praktik istiqamətdə görülən işlərdən – nəşr edilən lüğətlərdən bəhs olunur. Dissertasiyada, əsasən, 1996-cı ildə Ə.M.Rüstəmovun E.M.Hüseynovla birgə nəşr etdirdiyi və 2011-ci ildə genişləndirdiyi və təkmilləşdirdiyi *Azərbaycanca-rusca-ingiliscə*, eləcə də 2017-ci ildə İ.Calallının dərc etdirdiyi *İngiliscə-rusca-türkcə-Azərbaycanca informatika terminlərinin izahlı lüğətinə* istinad edilir.

Fransız dilində də informatika terminləri lüğətlərinin geniş çeşidi mövcuddur. Təhlil olunan terminlərin əsas mənbəyi kimi Didye Fur (D.Fourt, 2009) tərəfindən hazırlanan *Glossaire des termes informatiques* (İnformatika terminlərinin izahlı lüğəti), həmçinin daim yenillənən elektron lüğət *Reverso Dictionnaire anglais-français* (İngiliscə-fransızca Reverso lüğəti) və onun versiyası olan *Reverso Dictionnaire français-anglais* (Fransızca-ingiliscə Reverso lüğəti) istifadə olunur.

² Ourfahli, J. Analyse comparée des emprunts informatiques dans la langue arabe et française: [Ressource électronique] / - HAL archives-ouvertes, novembre 2007. – 107 p. URL: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00412048/document>. – p 26

³ Malherbe, M. Les Langues de l’humanité / M.Malherbe. – Paris: Seghers, – 1983. – p. 13

Dissertasiyada informatika terminlərinin lüğətlərdə bir neçə dildə təqdim olunması məsələsinə diqqət yetirilir. Azərbaycan dilinin terminlərinin formalaşması prosesində yarım əsrdən çox bir müddətdə, Azərbaycanın XIX-XX-ci əsrlər boyunca tarixi və siyasi inkişafı ilə bağlı rus dili vasitəçi dil kimi çıxış etmişdir. Lakin Azərbaycan Respublikası siyasi müstəqillik əldə etdikdən sonra ingilis dilindən birbaşa alınmalar tədricən üstünlük təşkil etməyə başladı. İnformatika terminləri lüğətlərində türk dilinə də yer ayrılması, şübhəsiz ki, hal-hazırda qardaş Türkiyə respublikasının müasir dünya standartlarına cavab verən texnologiyalara, eləcə də elm və təhsil sisteminə malik olması, digər tərəfdən də Türkiyə türkçəsinin Azərbaycan dili ilə eyni köklərə malik olması ilə izah oluna bilər.

Fransız dilinə informatika terminləri ingilis dilindən vasitəçi dil olmadan keçmişdir. Qeyd olunduğu kimi dilimizdə də hal-hazırda əksər informatika terminləri mənbə dildən birbaşa keçir.

Fəslin **“Obrazlılıq və terminlər kateqoriyalarının konseptual və linqvistik mahiyyəti”** adlanan 2-ci paragrafının üç altbölümündə **obraz və obrazlılıq elmi-fəlsəfi kateqoriyalarının əsas xüsusiyyətləri** araşdırılır **obrazlılıq kateqoriyasının dilçilik nöqtəyi-nəzərindən təhlili** həyata keçirilir və **terminlər kateqoriyasının əsas xüsusiyyətləri** səciyyələndirilir. Termin kimi “obraz”, “obrazlılıq” anlayışları bir çox bilik sahəsinin terminoloji sisteminə daxildir. Obrazlar insan şüurunda həm maddi, həm də ideal obyektin inikası nəticəsində yarana bilər. Lakin istənilən halda obrazların əsasını maddi reallığın obyektləri təşkil edir. Beləliklə, obraz əks olunan obyektə nisbətən törəmə hadisədir: mənbəyinin xarakterinə görə obraz obyektiv olsa da, təcəssüm formasına görə subyektivdir. Obrazın ifadəliliyi, canlılığı, aydınlığı, təsir gücünə malik olması obrazlılıq yaradır. Bununla, obrazlılıq obrazın ifadə forması kimi çıxış edir və xüsusi ifadə vasitələrlə təcəssüm edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, obrazlılıq, üslubi keyfiyyətlərindən asılı olmayaraq, bütün leksik vahidlərə xasdır və həmin vahidlərin bildirdiyi obrazlara dəlalət edir. Müəyyən hallarda obrazlılıq aşkar deyil, gizli şəkildə ifadə olunur. M.İ.Adilov, Z.N.Verdiyeva və F.M.Ağayeva obrazlılığın aşkar və potensial növünün olduğunu qeyd

edirlər⁴. Bununla bərabər, dilin leksikasının tərkibində bir qrup söz və ifadə obrazlılığı funksional-üslubi əlamətlər – ekspressivlik, emosionallıq, intensivlik, dəyərləndirmə və s. bildirən məcaz növləri vasitəsilə ifadə edir. Leksik vahidlərin bu kateqoriyası obrazlı ifadələr adlanır. Obrazlılığın sözügedən istiqamətdə araşdırılmasına Q.N.Sklyarevskayanın (1988); Q.Ş Kazımovun (1989); M.E.Rutun (1992); X.M.Cabbarovun (1993); T.Ə.Əfəndiyevanın (2001); O.İ.Blinova və E.A. Yurinanın (2008); K.S.Hüseynovun (2009) və b. tədqiqatlarında rast gəlinir.

Dissertasiyada, obrazlılıq kateqoriyasının elmi üslubda koqnitiv funksiya yerinə yetirdiyini bildirən tədqiqatçılar - B.C.Мейлах (1971), В.П.Булычѳва (2008), А.Р.Мухтаруллина (2012), Н.К.Димитрова (2014), В.А.Шальнева (2017) və b-nin fikirləri əsasında, obrazlılıq və terminlər kateqoriyalarının bir-birilə əlaqəli olması, eləcə də terminoloji vahidlərin, ümumilikdə, onomasioloji, koqnitiv və semasioloji aspektin vəhdəti baxımından səciyyələnməsi məsələsi qaldırılır.

Tədqiqatın obyektini terminoloji vahidlər təşkil etdiyindən, dissertasiyada onların əsas xüsusiyyətlərinin araşdırılmasına xüsusi diqqət ayrılır. Termin məfhumunu təyin edərək, mütəxəssislər onun bir sıra xüsusiyyətlərini qeyd edirlər. O.S.Axmanova (1966); V.P.Danilenko (1977); A.V.Superanskaya, N.V.Podolskaya (2004); M.-C.Lom (2004, 2016); V.M.Leyçik (2009); A.Finkel (2017) və b. terminlərin müəyyən sahəyə aid olan xüsusi təyinatlı sözlər olmasını, onların sistemliliyini, təyin oluna bilməsini, hər hansı bir bilik sistemi daxilində, əsasən, birmənalı, lakin ümumxalq dili və müxtəlif terminoloji sistemlər çərçivəsində çoxmənalılıq kəsb edə bilməsini, bununla belə onların ekspressivlik xüsusiyyətindən azad olmasını və üslubi cəhətdən neytrallığını qeyd edirlər.

Tədqiqatlarda həmçinin ümumişlək leksika ilə terminlərin arasında daimi mübadilənin baş verməsi qeyd edilir: ümumişlək sözlər terminlərə çevrilir, onların terminləşməsi baş verir və, əksinə, terminlər çox işlənməsi nəticəsində, öz xüsusi mənasını itirərək,

⁴ Adilov, M.İ. İzahlı dilçilik terminləri (sorgu lüğəti) // M.İ.Adilov, Z.N.Verdiyeva, F.M.Ağayeva; – Bakı: Maarif, – 1989. – s. 203-204. – s. 203-204

gündəlik ünsiyyətdə istifadə olunan söz və ifadələrin tərkibinə keçir. Terminoloji leksikanın müxtəlif aspektlərinə dair araşdırmalar azərbaycan dilçiləri Ə.Ə.Orucov (1969); M.Ş.Qasimov (1973); H.Məmmədli (1997); S.A.Sadıqova (1998, 2010, 2014) və b. tərəfindən də həyata keçirilmişdir.

Terminləşmə və termin xüsusiyyətlərinin itirilməsi prosesləri söz və ifadələrin referentlik əlaqələrinin və semantik mənasının həcmnin dəyişməsinə gətirib çıxarır və, bu mənada, semasiologiyanın tədqiqat obyektini təşkil edir. Sözü mənası həm də insan psixikasında baş verən proseslərlə, ətraf aləmin ayrı-ayrı fərdlər tərəfindən dərk edilməsi ilə bağlıdır. Bu məqamda leksik vahidlərin onomasioloji, koqnitiv və semasioloji aspektinin vəhdəti özünü büruzə verir. Belə ki, sözün xarici forması ilə onun bildirdiyi anlayış haqqında ümumi qəbul olunmuş ideyalar assosiasiya olunur və leksik vahidin xarici forması ilə onun mənası arasında mürəkkəb münasibətlər yaranır; söz, bir çox hallarda, bir neçə məna daşıyır. Sözü mənasının yaranması prosesini V.fon Humboldt, A.A.Potebnya obraz, obrazlılıq kateqoriyaları ilə əlaqələndirirlər və, nəticədə, “sözün daxili forması” anlayışını müəyyən edirlər. Bu forma bir növ hərəkət, ruhun fəaliyyəti kimi təqdim edilir. V. fon Humboldt bildirir ki, sözlər əşyaların qavranılması nəticəsində əmələ gəlir, bu zaman əşyalar insanın şüurunda təkcə mexaniki şəkildə əks olunmur, onlar, həm də insanın qəlbində obrazlar yaradır. Obyektiv qavrama ilə subyektiv qavramanın bir-birini tamamlamasına rəğmən, ayrı-ayrı fərdlər dünyanı fərqli cür dərk edir. Bu mülahizə əsasında, V. fon Humboldt dilin insanın ətraf aləmi dərk etməsində müstəsna rol oynaması fikrinə gəlir⁵.

A.A.Potebnya da sözün daxili formasının təsəvvürlə üst-üstə düşdüyünü qeyd edir, dilin, öz yaradıcı xarakterini məhz sözün daxili forması nəticəsində qazandığını bildirir, canlı daxili formaya malik

⁵ Гумбольдт, В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества / В. фон Гумбольдт. – Избранные труды по языкознанию. – Москва: Прогресс, – 1984. – с.80

olan sözü obrazlı söz hesab edir^{6,7,8}.

Dissertasiyada həmçinin terminlərin, xüsusi leksikanın digər növlərinə aid olan nomenlər, peşə yönümlü leksik vahidlər (PYLV), eləcə də peşə jarqonları (PJ) ilə münasibətləri araşdırılır. Buna səbəb xüsusi leksikanın tərkib hissələri arasında sıx əlaqələrin mövcud olması və obrazlılığın sözügedən alt qrupların hər biri üçün səciyyəvi olmasıdır. Terminlər xüsusi leksikanın əsas tərkib hissəsi kimi, bu və ya digər elm, bilik, ixtisas sahəsinə dair məfhumların rəsmi qəbul olunan adlarını bildirir. Onlar mütəxəssislər tərəfindən işlənib hazırlanır və məntiqi əsaslara söykənir. Hər termin sahə referenti haqqında dəqiq və yığcam məlumat verir. Nomenlər də müəyyən elm, bilik, peşə sahəsinə aid olan leksik vahidlərdir, sahə mütəxəssisləri tərəfindən yaradılır. Lakin terminlərdən fərqli olaraq, nomenlər mücərrəd anlayışları deyil, bu və ya digər sahəyə aid olan konkret əşyanı, yaxud seriya şəklində olan istehsal məhsullarının adlarını bildirir. Belə adların terminlərə aid edilməsinə imkan verən əsas xüsusiyyət onların rəsmi qəbul olunan adlar siyahısına daxil olmasıdır, lakin nomenlər terminlərdən fərqli olaraq müvəqqəti xarakter daşıyır: müvafiq əşyalar istifadədən çıxdıqda və ya onların istehsalı dayandıqda, bu cür adlar köhnəlir və aktiv leksikanı tərk edir.

PYLV-lər və PJ anlayışlarına gəldikdə, onlar, bu və ya digər sahə, ixtisas nümayəndələrinin, öz gündəlik peşə həyatında, hər hansı əşya və məfhumun rəsmi qəbul olunmuş adı olduğu halda, nitqdə formalaşmış vərdiş nəticəsində işlətdiyi leksik vahidlərdir, ekspressiv çalar daşıyır, bir çox hallarda emosionallıq bildirir. Bu mənada, PYLV-lə PJ-1 arasında əsas fərq PJ-nın daha çox loru dil üçün səciyyəvi olmasıdır. Ümumilikdə isə PYLV və PJ kateqoriyaları rəsmi qəbul olunan terminlərlə üslubi variativlik təşkil edir.

Birinci fəsildə əldə edilən nəticələrdən biri aşağıdakı kimi ifadə edilə bilər: terminoloji vahidlərin hər biri müəyyən obraz (lar)

⁶ Потебня А.А. Теоретическая поэтика / А.А.Потебня. – Москва: Высшая школа, - 1990. – с. 14

⁷ Потебня, А.А. Из записок по теории словесности / А.А.Потебня. – Харьков, – 1905. – с. 19

⁸ Потебня А.А., Мысль и язык / А.А.Потебня: Эстетика и поэтика. – Москва: Искусство, - 1976. – с. 175

daşdığından, onlar, bütövlükdə, obrazlılıq xüsusiyyətinə malikdir, bununla belə semantikasız şəffaf olan terminlərdə obrazlılığı müəyyənləşdirmək asan olur və məhz belə terminlər obrazlı ifadələrə aid edilir. Beləliklə, obrazlılığın, termin istifadəçilərinin müvafiq bilikləri və dünyagörüşünə əsaslanan iki növü - gizli və aydın obrazlılıq fərqlənir, lakin bu fərq nisbi xarakterlidir.

I fəslin 3-cü paragrafı **“İnformatika konseptoloji sahəsi və informatikaya dair terminologiyanın inkişafının əsas istiqamətləri”** adlanır. Sözügedən sahənin inkişafı ilə bağlı araşdırmalar onu göstərir ki, son onilliklərdə həm informatika sahəsində, həm də yeni texnologiyalar tətbiq edilməklə digər elm və bilik sahələrində müntəzəm olaraq həyata keçirilən yeniliklər informatika elminin şaxələnməsinə gətirib çıxartmışdı. Bu gün, əhatə dairəsi kifayət qədər geniş olan bu elm sahəsi həm öz daxili sisteminin təkmilləşdirilməsi, həm də digər elmlər olan psixologiya, biologiya, iqtisadiyyat, sosial elmlər və s. inteqrasiyası sayəsində öz inkişafını davam etdirir. Keçən əsrin ortalarından başlayan bu proses 2000-ci illərin ötən dövrü ərzində də süni intellektə dair çoxlu sayda tətbiqi proqramların meydana gəlməsi, təfəkkürün modelləşdirilməsi imkanlarının yaranması, ən yeni texnoloji mühəndislik və s. ixtiralar üçün yolların açılması ilə davam etmişdir.

Digər tərəfdən, terminologiyaların formalaşması və təhlili üsulları köklü şəkildə dəyişir. Terminlərin toplanması, sistemləşdirilməsilə məşğul olan terminoqrafiya sahəsi artıq kompüter proqramı əsasında fəaliyyət göstərir, terminlərin təsviri ilə bağlı yeni *terminotique* (“terminotika”) - “terminlərin kompüter proqramları vasitəsilə emalı” anlayışı işlənməyə başlayır. Kompüter avadanlığı və proqramları vasitəsilə iri həcmli mətnlərin emalı, terminoloji vahidlərin semantikasının müəyyənləşdirilməsi, lüğətlərə terminlərin daxil edilməsi və sistemləşdirilməsi asanlaşır. İnformatika texnikası və üsullarından istifadə həm də terminlərin semantik və sintaktik əhatəsini öyrənməyə imkan verir.

Beləliklə, göründüyü kimi, bu gün müxtəlif elmlərin inkişafı, əsasən, kompüter texnologiyalarının tətbiq edilməsi vasitəsilə həyata keçir və bu baxımdan informatika elmi çox geniş əhatə dairəsinə malikdir. Bu elmin özünün daim inkişaf etməsi, eləcə də digər elmlərlə ortaq sahələrinin formalaşması, informatika terminologiyasının

durmadan zənginləşməsinə gətirib çıxarır.

Sözügədən konseptoloji sahə, eləcə də bu sahəyə xidmət edən terminologiya sistemlilik prinsipi əsasında qurulur və öz daxili strukturuna malikdir. Qeyd olunan prinsip əsasında yanaşma bir çox tədqiqatda, o cümlədən, E.Eto və Ş. İqve (E.Aito, Ch.Igwe, 2011), И.Л.Комлева (2006), Е.А.Юхмина (2009) və b-nin araşdırmalarında öz əksini tapır. Deyilənlərə rəğmən, müqayisə olunan dillərdə müvafiq terminologiyanın zamanın tələblərinə uyğun inkişaf etdirilməsi, sistemləşdirilməsi və nizamlanması məsələsi öz aktuallığını saxlayır və dövlət əhəmiyyətli fərman və sərəncamlar əsasında aidiyyəti üzrə qurumlar - Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Terminologiya Komissiyası, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və s. tərəfindən tənzimlənir.

Dissertasiyanın II fəslı **“Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminlərinin linqvistik təhlili”** adlanır. Dissertasiya araşdırmasının obyektinin linqvistik təhlilinə müvafiq terminologiyaların formalaşmasında iştirak edən leksik-semantik, fonoloji, morfoloji və sintaktik strukturların təsviri və terminlərin düzəlməsi yollarının müəyyənləşdirilməsi daxildir.

Fəslin 1-ci paraqrafı **“Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminologiyasının formalaşması yollarının metadillər səviyyəsində araşdırılması”** adlanır. Burada, müxtəlif statuslu dil kateqoriyalarından bəhs edilir.

Belə kateqoriyalardan biri **mənbə dil** kateqoriyasıdır. Yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, informatika terminologiyasının mənbə dili ingilis dili hesab olunur. E.A.Telyatnikovanın, M.A.Lobanovanın söylədikləri kimi kompüter terminologiyası sahəsində ingilis dili terminləri ilkindir, bütün digər dünya dillərinin kompüter terminologiyaları onlardan törəmişdir^{9,10}. Bu fakt, Azərbaycan və

⁹ Телятникова, Е. А. Статика и динамика терминологии языка французского интерфейса: / автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук / – Санкт-Петербург, – 2001. – с. 3

¹⁰ Лобанова, М.А. Структурно-семантические особенности современной компьютерной терминологии (на материале испанского языка): / автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук / – Екатеринбург, – 2009. – с. 4

fransız dillərinə də şamil edilir.

Milli dillər deyildikdə, ingilis dilinin terminlərini alaraq mənimsəyən müxtəlif xalqların dilləri nəzərdə tutulur. Hal-hazırda informatika elminin dünya miqyasında böyük əhəmiyyət daşması və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının bütün inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq olunması nəzərə alınaraq, həmin ölkələrin hər birinin dili milli dillər kateqoriyasına aid edilə bilər.

Müqayisə olunan dillər qismində tədqiqatda Azərbaycan və fransız dilləri çıxış edir. Burada söhbət həm genetik, həm də struktur cəhətdən fərqli olan müxtəlif sistemli dillərdən gedir. Azərbaycan dili Altay dilləri ailəsinin türk dilləri şöbəsinə aiddir, aqqlütinativ dillər qrupuna daxildir. Fransız dili isə Hind-Avropa dilləri ailəsinin Roman dilləri qrupuna aiddir, xalq latın dili əsasında formalaşmışdır, analitik dilləri təmsil edir.

Vasitəçi dil anlayışından hər hansı bir milli dilin, müxtəlif tarixi-siyasi, yaxud sosial-mədəni səbəblərdən informatika terminlərini mənbə dildən birbaşa deyil, onları artıq mənimsəmiş olan, eyni zamanda, həmin milli dil üçün nüfuzlu və, bu və ya digər mənada, təsirli hesab olunan dildən götürməsi ilə bağlı istifadə olunur. Tədqiqatda vasitəçi dillər haqqında Azərbaycan dilinin informatika terminologiyasının formalaşması ilə əlaqədar bəhs olunur.

Donor dil anlayışı terminlərin bir dildən o biri dilə birbaşa keçməsilə bağlı işlənilir. Belə ki, informatika terminlərinə dair rus dilini Azərbaycan dili üçün, ingilis dilini fransız dili üçün donor dil hesab etmək olar. Lakin ingilis dilinin leksikasının inkişafı baxımından, fransız dilinin özü XI əsrdən başlayaraq üç əsr ərzində ingilis dili üçün donor qismində çıxış etmişdir və hal-hazırda ingilis dilinin söz ehtiyatının təqribən 1/3-i fransız dilindən alınma hesab olunur. Sonralar İngiltərənin siyasi, iqtisadi və texniki inkişafı ilə əlaqədar olaraq, ingilis dili əsas beynəlmiləl dil statusu qazanmış, ABŞ-da kompüterin icad olunması və müxtəlif Amerika şirkətləri tərəfindən kompüter texnologiyaları və proqram təminatının yaradılması isə informatika terminlərinin kütləvi yayılmasına şərait yaratmışdır. Müvafiq olaraq, ingilis ümumdənışıq dilinin leksik vahidlərinin xüsusi sahədə tətbiq edilməsi nəticəsində, fransız mənşəli sözlərin bir qismi terminləşmiş və müxtəlif ölkələrdə yayılmışdır. Bundan dolayı, 16

fransız dilinin leksik vahidləri yenidən, lakin artıq təzə statusda - termin statusunda bu dilə qayıtmışdır. Burada, alınmalar prosesində eyni leksik vahidlər üçün əvvəl fransız dili, terminləşmə baş verdikdən sonra isə, ingilis dili donor funksiyasını yerinə yetirmişdir.

Donorluq məsələsi ilə bağlı hal-hazırda informatika terminlərinin ingilis dilindən Azərbaycan dilinə birbaşa keçməsi hallarının çoxalması diqqəti çəkir.

Etimoloji baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edən dil kateqoriyasına ingilis dilinin bərqərar olmasında mühüm rol oynamış fransız dili aiddir. İnformatika terminologiyasının qismən fransız dili əsasında formalaşması ilə bağlı yuxarıda deyilənləri, eləcə də bu sahənin terminlərinin mənbə dildən dünyanın müxtəlif dillərinə keçməsinə nəzərə alaraq, fransız dilinin leksik vahidlərini yalnız ingilis dilinin müvafiq terminləri üçün deyil, həmçinin müxtəlif milli dillər üçün etimoloji əsas hesab etmək olar.

İngilis dilinin informatika terminologiyasının digər hissəsini qədim german və başqa dillərin köklərindən əmələ gələn ingilis dilinin özünün terminləşmiş leksik vahidləri təşkil edir.

Müasir elmi dillər üçün etimoloji əsaslar kimi çıxış edən dillərə latın və yunan dilləri aiddir. Bu dillər, ilk növbədə də latın dili, müxtəlif dillərdə olduğu kimi, hər iki müqayisə olunan dildə elmi terminologiyaların, o cümlədən, informatika terminologiyasının formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Latın dili, həmçinin fransız dilinin müstəqil dil kimi təşəkkül tapmasında özül dil rolunda çıxış etmişdir: məlumdur ki, fransız dili latın dili əsasında yaranmış, latın dili isə, öz növbəsində, yunan dili ünsürlərindən əhəmiyyətli dərəcədə bəhrələnmişdir. Hələ XIV-XV əsrlərdə latın dili Fransada rəsmi-ışguzar dil kimi istifadə olunurdu. Lakin sonrakı tarixi dövrlərdə də, xüsusilə XVI-XVII əsrlərdə fransız dili öz söz ehtiyatını zənginləşdirmək və elmi terminologiyaları inkişaf etdirmək məqsədilə hər iki klassik dilə müraciət etmiş və xeyli sayda söz və şəkilçi götürmüşdür.

Azərbaycan dilinin informatika terminologiyasının etimoloji nöqteyi nəzərdən dəyərləndirilməsinə gəlincə, bu dilin leksik tərkibində çoxlu sayda türk, ərəb və fars dili mənşəli söz və ifadələrin olması, semantik məna köçürülməsi yolu ilə düzələn Azərbaycan

dilinin informatika terminləri baxımından adı çəkilən şərq dillərinin etimoloji əhəmiyyət kəsb etməsi məsələsini gündəmə gətirir.

İkinci fəslin ikinci paragrafı “**Müqayisə olunan dillərdə informatika terminologiyasının formalaşmasında alınmaların rolu**”, növbəti əlaqəli paragraf isə “**Azərbaycan və fransız dillərində informatika terminlərinin formalaşmasında iştirak edən sözdüzəltmə üsulları**” adlanır. Alınmalar, bu və ya digər dildə yeni yaranan məfhumları adlandırmaq üçün xüsusi söz olmadıqda, həmin məfhumların adlarının, onların meydana gəldiyi doğma dil reallığından götürülərək işlənən leksik vahidlərdir. Bu zaman, söhbət eyni məfhumdan getdiyindən, alınan leksik vahidlərin mənası sözün yarandığı və onu alan dildə, əsasən, eyni olur. Leksik formanın köçürülməsi isə müxtəlif yollarla baş verir: 1) terminlərin mənbə dildə olduğu kimi səslənməsi, lakin onların orfoqrafiyasının termini alan dilə uyğunlaşdırılması – transkripsiya üsulunun tətbiqi (cüzi fonetik dəyişikliklər bir çox hallarda labüddür): ing. dil. *algorithm* [ˈalgəˈrɪθm] / Az. dil. *alqoritm* / fr. dil. *l'algorithme* [algəˈritm]; 2) terminoloji vahidlərin orfoqrafiyasının, əsasən, olduğu kimi saxlanması, lakin tələffüzünün alan dilin orfoepiya qanunlarına uyğunlaşdırılması – transliterasiya üsulunun tətbiq edilməsi: ing.dil. *CD* [sidi] / Az. dil. *CD* [sidi] / fr. dil. *CD* [sede]; ing. dil. *whatsApp* [wɒtsʌp] / Az. dil. *whatsApp* [watsap] / fr. dil. *whatsApp* [wɒtsʌp]; 3) leksik formanın alınması zamanı onun kökü saxlanılmaqla, digər şəkilçilərinin alan dilin ekvivalent formaları ilə əvəz edilməsi: ing. dil. *segmentation* / Az. dil. *seqmentləmə* / fr. dil. *segmentation*; 4) kalka etmə - sözün bütövlükdə leksik formasının, söz birləşməsinin isə leksem tərkibinin alan dilin ekvivalent leksik vahidləri ilə əvəz edilməsi: ing. dil. *namespace* / Az. dil. *ad fəzası* / fr. dil. *espace de nom*; 5) tərcümə etmə: ing. dil. *offset* / Az. dil. *sürüşmə* / fr. dil. *décalage*. Kalka üsulu dil vasitələrinin qənaəti baxımından daha əlverişli sayıla bilər, çünki tərcümə zamanı çox vaxt dil kodunun artması müşahidə olunur: ing. dil. *display* / Az. dil. *displey* / fr. dil. *affichage, écran* termini ingilis dilindən Azərbaycan dilinə “kompüterin vizual çıxış qurğusu” kimi tərcümə olunur.

Azərbaycan və fransız dillərində informatika terminlərinin düzəlməsində iştirak edən digər üsullara semantik kalka edilmiş

terminlərin milli dillərə xas olan sözdüzəldici şəkilçilər, mürəkkəb sözlər, simvollar, ixtisarlar vasitəsilə, eləcə də sintaktik yolla düzəlməsi halları aiddir.

İkinci fəslin **“Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminlərinin ekvivalentliyinin araşdırılması”** adlanan sonuncu paraqrafında müqayisə olunan dillərin informatika terminlərinin sintaktik, fonetik və morfoloji forma əsasında müəyyənləşən ekvivalentliyi araşdırılır. Müxtəlif dil səviyyəsində qeydə alınan ekvivalentlik halları müvafiq terminologiyaların eyni mənbə əsasında təşəkkül tapması ilə əsaslandırılır.

III fəsil **“Azərbaycan və fransız dillərinə dair informatika terminlərinin tərkibində obrazlı ifadələri yaradan məcazların müqayisəli təhlili”** adlanır. Fəslin **“Obrazlılıq kateqoriyasının üslubi keyfiyyətləri və dildə obrazlılıq yaradan vasitələrin səciyyələndirilməsi”** başlığı ilə verilən birinci paraqrafında dissertasiyanın əsas kateqoriyalarından biri olan obrazlılığı yaradan vasitələrdən bəhs edilir. Bu kimi vasitələrə üslub fiqurları və məcazlar aiddir. Onlar dil vahidlərinin psixoassosiativ məna çalarlarını ifadə edir və dilin potensial bünövrəsi əsasında formalaşır.

İkinci paraqraf **“Azərbaycan və fransız dillərində informatika terminlərinin tərkibində obrazlı ifadələrin düzəlməsində iştirak edən məcaz növləri”** adlanır. Burada, tədqiqat zamanı ekspressivliyi ilə diqqət çəkən terminoloji vahidlər araşdırılır, onların obrazlı ifadələr adlandırılması imkanları əsaslandırılır.

Epitet: təyinin bir növünü təşkil edir və müəyyən obraz yaratmaqla, bu və ya digər əşya bildirən sözün mətndə mənasını qüvvətləndirmək, predmet sahəsinin obyektinin hər hansı bir cəhətini diqqətə daha qabarıq şəkildə çatdırmaq üçün istifadə olunur: Az. dil. *gizli yol* / fr. dil. *la porte dérobée / la porte de service [de sécurité]* - ingilis dilindəki “back door” ifadəsinin ekvivalentləridir - proqram təminatı işləyənlər tərəfindən yaradılan və sistemə müdaxilə üsulunu müəyyən edən proqramı bildirir. Sahə obyektinin ümumişlək dilə aid olan “qapı” (ing., fr. dil), “yol” (Az. dil.) sözləri ilə adlandırılması onu daha aydın təsəvvür etməyə və birləşmənin mənasını daha asan başa düşməyə kömək edir. Hər üç dildə ifadə olunan obrazlılıq aydın obrazlılıqdır.

Bənzətmə bu və ya digər əşyanın, ümumi əlamətə görə başqa bir əşyaya oxşadılmasına deyilir. Sözügedən məcaz iki əşyanın müqayisəsi nəticəsində yaranır. Bu zaman məqsəd müqayisə obyektinin subyekt üçün yeni, mühüm əlamətlərini müəyyən etməkdir: Az. dil. *sot şəbəkəsi* / fr. dil. *le réseau cellulaire* – “yuva” texnologiyası adlanan radiotelefon şəbəkə. Bu nümunədə ekvivalent söz birləşmələrində işlənən təyinedici sözlər “*sot*”/ “*cellulaire* ümumişlək dildə “arı şanı” mənası ilə əlaqəlidir (Azərbaycan dilinə rus dilindən keçmişdir və, bütövlükdə, terminoloji birləşmə gizli obrazlılıq daşıyıcısı hesab oluna bilər); öz növbəsində, təyin olunan sözlər “*şəbəkə*” / “*réseau*” “bir-birilə əlaqəli əşyalar qrupu yaxud sistem”i mənasını daşıyır – bu iki sözün yanaşı işlənməsi sahə obyektinin formasını obrazlı şəkildə ifadə edir və sahə predmeti olan “*şəbəkə*”ni aydın təsəvvür etməyə kömək edir. Mənbə dilində olduğu kimi, Fransız dilində də sözügedən nümunə aydın obrazlılıq daşıyır. Bənzətmə, adətən, söz birləşmələrində işlənir

Metafora bir obyektin adının analogiya əsasında başqa obyektə köçürülməsinə deyilir. Bu zaman iki obyekt arasındakı oxşar əlamət(lər) müqayisə nəticəsində aşkar olunur. Lakin metaforanın əsas xüsusiyyəti müqayisə obyektinin adının işlənməməsi və yalnız nəzərdə tutulmasıdır. Bu cəhətə görə metafora bənzətmədən fərqlənir. Metaforanı bənzətmədən fərqləndirən ikinci cəhət isə onun tək-cə birləşmələrdə deyil, həm də tək sözlər vasitəsilə də ifadə oluna bilməsidir: Az. dil. *elektron poçt körpüsü* / fr. dil. *le pont de courrier* – elektron şəbəkələr arasında elektron məktubun ötürülməsini yerinə yetirən proqram; Az. dil. *qovluq* / fr. dil. *le dossier* – elektron proqramların və faylların saxlanıldığı yer; Az. dil. *mühit* / fr. dil. *l'environnement* – verilənlərin yazıldığı və mühafizə edildiyi material; Az. dil. *tələ* / Fr. dil. *le pot de miel* – kompüter sistemində potensial “pisniyyətlilərin” müdaxilələrini müəyyən etməyə və zərərsizləşdirməyə imkan yaradan resurs. Təqdim edilən nümunələrin hər birində terminoloji vahidlərin bildirdiyi mənanı müvafiq obrazların köməyi ilə daha asan anlamaq mümkün olur.

Metaforanın, ətraf aləmin insan tərəfindən dərk edilməsi prosesində müstəsna rol oynadığını vurğulayan amerikalı alimlər, koqnitiv dilçilik sahəsinin mütəxəssisləri C.Lakof və M.Conson hesab edirlər

ki, insan təfəkkürü metaforik xarakterlidir, metafora insanın dünya ilə təmasının əsasını təşkil edən, subyektin qavrayışını, təfəkkürünü, hərəkətlərini strukturlaşdıran vasitədir. Metaforanın köməyi ilə insanlar yeni biliklər əldə edir, təsəvvürlər yaradırlar, insana xas olan düşünmə və təfəkkür prosesləri də onun gündəlik həyatda yiyələndiyi anlayışlar sistemi çərçivəsində baş verir¹¹.

Metonimiya məcaz növündə bir əşya, yaxud hadisənin adı təmas əlaqələri əsasında digər əşya, yaxud hadisənin adı ilə əvəz oluna bilər. Təmas əlaqələri müxtəlif xarakterli olur: zaman, məkan, səbəb, kəmiyyət, ardıcılıq, daxili məntiqi əlaqə və s. Metonimiya kimi işlənən söz məcazi mənə daşıyır və fikri qüvvətləndirmək, məlumatı yadda saxlamağa kömək etmək funksiyası yerinə yetirir. Müqayisə olunan dillərdə informatika terminlərinin tərkibində metonimiyaya dair aşağıdakı nümunələri qeyd etmək olar: Az. dil. *Ada* / fr. dil. *Ada* – proqram dili / ilk kompüter proqramının müəllifi - xüsusi adın ümumi isim kimi işlənməsi halı; Az. dil. *kəsişmə* / fr. dil. *l'intersection* - iki çoxluğun hər ikisinə aid ünsürlərdən təşkil olunmuş çoxluq / bu cür çoxluğun əmələ gəlməsi prosesi - proses yaxud görülən işin adı ilə onun nəticəsinin adının bir-birini əvəz edə bilməsi halı; Az. dil. *operator* / fr. dil. *l'opérateur* - yüksək səviyyəli proqramlaşdırma dilində cümlə / EHM üzrə operator (operatorları yaradan, onlarla işləyən mütəxəssis) - görülən iş və yaxud onun nəticəsinin adı ilə müvafiq peşə adının eyni olması halı; Az. dil. *Java* / fr. dil. *Java* - interpretasiya olunan obyekt-yönlü proqramlaşdırma dili / bu dildə yaradılan İnternet - proqramlarının adı - bir əşyanın adının digərinə kəmiyyət əlaməti əsasında köçürülməsi.

Təcəssüm insanlara və digər canlılara xas olan əlamətlərin cansız əşyalara, təbiət hadisələrinə aid edilməsinə deyilir. İnformatika terminlərinin ifadə etdiyi məfhumlardan asılı olaraq, təəcəssümün bir sıra növü fərqlənir: insanın dili, zehni qabiliyyətlərinə istinad edən terminlər: Az. dil. *alqoritmik dil* / fr. dil. *le langage algorithmique*; insana aid olan müxtəlif növ peşə, fəaliyyət adlarını bildirən terminlər: Az. dil. *gözetçilər* / fr. dil. *le chien de garde / de contrôle / de*

¹¹Лакофф, Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж.Лакофф, М.Джонсон. – Москва: Эдиториал, – 2004. – с. 25

surveillance - virus düşmüş faylların tapılması üçün nəzərdə tutulan proqram; insana xas olan hərəkətləri bildirən termin adları: Az dil. *çağırın proqram* / fr. dil. *le proqram d'appel* – çağırılan proqrama idarəetməni ötürən proqram; heyvan adları ilə təmsil olunan terminlərə aşağıdakı nümunələri aid etmək olar: Az. dil. *maus* (ARİ-2011) / *siçan* (İRTA) / fr. dil. *la souris* – kompüterin koordinat qurğusu; Az. dil. *Troya atı* / fr. dil. *le cheval de Troie* – virus proqramı.

Sonuncu nümunəni çıxmaq şərti ilə bütün digər nümunələr aydın obrazlılıq daşıyıcısı hesab oluna bilər. Sonuncu, tarixi mənada məşhur ifadə hesab olunsada, onun aydın başa düşülməsi istifadəçilərin daha geniş dünyagörüşü və ümumi biliklərinin olmasını tələb edir.

Perifraz, məcaz növü olaraq, əşyanın, hadisənin adının təsviri şəkildə təqdim olunmasına deyilir. Perifraz vasitəsilə ifadə olunan terminlər əksər hallarda sahə obyektinin əlamətlərini ekspressiv şəkildə çatdırır: Az. dil. *zəhlətökən proqram təminatı* / fr. dil. *le logiciel gratuit, le logiciel public* – ingilis dilində “annoyware”, “freeware” - daim istifadə olunan proqramın qeydiyyatdan keçirilməli olduğunu xatırladan proqram. Bu nümunədə, mənbə dildə yalnız bir sözlə yığcam şəkildə ifadə olunan termin Azərbaycan dilində perifraz kimi verilir və daha çox loru dil üçün səciyyəvi olduğundan peşə jarqonu hesab edilə bilər. Fransız dilində termin ifadə baxımından daha neytral xarakterlidir.

Təkrar eyni səsin, hecanın, sözün, yaxud söz qrupunun, ifadənin təkrar olunmasına deyilir. Məcəzaların bir növü kimi çıxış edən təkrar, söylənilən fikrin emosional təsirini artıran, mənasını gücləndirən ifadə vasitələrinə aiddir.

Dissertasiya materialı araşdırılarkən təkrarın aşağıdakı növlərinə rast gəlinmişdir: səslərin, əksər halda samitlərin, təkrarlanması yolu ilə düzələn terminlər: Az. dil. *çiqqıltı, çiqqıldatmaq* / fr. dil. *le clic, faire un clic* – ing. dil. “a clic” - kompüter siçanının düyməsinin basılıb buraxılması hərəkəti; hecaların təkrarlanması nəticəsində əmələ gələn terminlər: Az. dil. *kor-koranə axtarış* / fr. dil. *la recherche aveugle* – ing. dil. “blind search” - harada və hansı ardıcılıqla yerləşməsi məlum olmayan verilənlərin axtarışı; Az. dil. *tapmaq və dimdikləmək* / fr. dil. *taper avec deux doigts* – ing. dil. “hunt and peck” - klaviaturada bir yaxud iki barmaqla işləmək; sözlərin təkrarlanması yolu ilə düzələn

terminlər: Az. dil. ***addım-addım*** / fr. dil. ***petit à petit, pas à pas*** – ing. dil. “single step” - proqramın bir komanda ilə yerinə yetirilməsi. Bu nümunələr, terminlərin Azərbaycan dili tərəfindən mənbə dildən birbaşa alınması hallarına aid edilə bilər.

Təkrar vasitəsilə düzələn terminlərin ekspressivliyi həm də onların, təkrarın sayəsində, çox zaman, təqlidi sözlər səciyyəsi qəbul etməsi, eləcə də danışıq, hətta loru dil ünsürlərindən fəal istifadə edilməsi nəticəsində yaranır. Bu amil, bəzi təkrar nümunələrini peşə jarqonları hesab etməyə əsas verir.

Mübaligə əşyanın, hadisənin hər hansı bir əlamətinin qəsdən, əslində olduğundan daha güclü, qabarıq ifadə edilməsinə xidmət edir. Mübaligəni işlətməkdə məqsəd söylənilən fikri daha ifadəli, daha nəzərə çarpan etməkdir: Az. dil. ***şışman müştəri*** (onun əksi – ***arıq müştəri***) / fr. dil. ***le client épais (le client mince)*** – ing. dil. “*fat client*” / “*thin client*” - hesab resurslarından asılı olaraq müəyyən edilən şəbəkə kompüter; Az. dil. ***poketbuk*** / fr. dil. ***le portefeuille*** – ing. dil. “a notebook” kiçik qabaritli, əldə gəzdirilən, çəkisi 3-5 kq-dan çox olmayan fərdi kompüter. Terminin tərifindən çıxış edərək demək olar ki, onun adında *pocket* – “cib” sözünün işlənməsini mübaligə hesab etmək olar. Bu nümunələr əsasında, terminin obrazlılığının müvafiq üç dildə paralel şəkildə aşkar ifadə oluna bildiyini müşahidə etmək olar.

Frazeoloji birləşmələr. Müqayisə olunan dillərdə informatika terminlərinin tərkibində obrazlı ifadələrin sırasına digər bir məcaz növü - frazeoloji birləşmələr də daxildir. Əslində, digər məcazlara – epitetə, bənzətməyə, metaforaya, təcəssümə, eləcə də bəzi təkrarlara, perifrastlara aid olan birləşmələr, əksər hallarda, sabit birləşmələr təşkil edir və frazeoloji vahidlərə aiddir. Belə terminlərin arasında danışıq dilindən alınan idiomatik ifadələr də az deyil: Az. dil. “***bir dəri bir sümük***” ***sistemi*** / fr. dil. ***le barebone*** – ing. dil. “a barebone system” - yalnız korpus və ana lövhədən ibarət olan sistem; Az. dil. ***tay-tuşlar rəbitəsi*** / fr. dil. ***la communication d'égale à égale*** - qurğuların eyni səviyyədə qarşılıqlı əlaqəsi. Bir çox frazeoloji birləşmənin ekspressivliyi həm də sözlərin, səslərin təkrarlanması hesabına artır.

Tədqiqat materialı əsasında, informatika terminləri ilə bağlı

araşdırmanın predmeti kimi çıxış edən obrazlı ifadələr anlayışının tərifi təklif olunur: **obrazlı ifadələr, söz yaxud söz birləşmələrindən ibarət olan və istər dil, istərsə də nitq səviyyəsində ekspressivlik, ifadəlilik yaratmaqla müvafiq sahəyə aid olan elmi anlayışların asan qavranılmasını, dərk edilməsini, yadda saxlanılmasını təmin edən, bununla koqnitiv funksiya yerinə yetirən müxtəlif növ məcazlardır.**

“Azərbaycan və fransız dillərində informatika terminlərinin tərkibində işlənən məcazların qarşılıqlı əlaqələri” adlanan sonuncu paraqrafda müvafiq məcazların bir-birilə mərkəz-periferiya münasibətlərində olması məsələsinə diqqət çəkilir, bəzi hallarda terminoloji vahidlərin eyni zamanda bir neçə məcaz növünə aid edilməsi müəyyənləşdirilir. Burada əldə edilən əsas nəticə, məcazlar sisteminin ilk növbədə metafora ətrafında formalaşmasıdır. Mərkəzə yaxın mövqedə bir-birilə müəyyən əlaqədə olan epitet, bənzətmə, təcəssüm, mübaliğə, frazeoloji birləşmə, perifraz, təkrar yerləşir. Metonimiya, subyektiv deyil, obyektiv əlaqələrə söykəndiyinə görə məcazlar qrupunda ən periferik mövqə tutur.

Nəticə adlanan hissədə dissertasiya mövzusunun araşdırılması əsasında əldə olunan elmi-nəzəri qənaətlər aşağıdakı qaydada ümumiləşdirilir:

1. Bu gün elm sahələri, o cümlədən, informatika sahəsi yüksək sürətlə inkişaf edir və cəmiyyətin həyatına böyük təsir göstərir. Lakin müxtəlif elmlərin sırasında 80 ildən çox bir müddətdə inkişaf edən informatika elmi, hal - hazırki dövrdə bir qədər özəl yer tutur: hal-hazırda həm ənənəvi, həm də yeni elm sahələrinin əksər ixtiraları məhz informasiya–kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində baş verir və, öz növbəsində, informatika elminin daha da zənginləşməsinə, onun yeni qollarının yaranmasına gətirib çıxarır. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı dövlət quruculuğu fəaliyyətinə də nüfuz edir və bununla bağlı dövlət səviyyəsində müvafiq tədbirlər həyata keçirilir. Mövcud olan ekstralinqvistik şərait dildə sözdüzəltmə proseslərini gücləndirir, yaranan yeni leksik vahidlərin sayının məhz terminlərin hesabına artmasını şərtləndirir.

2. Azərbaycan dilində elmi terminologiyaların formalaşdırılması, inkişaf etdirilməsi, nizamlanması və standartlaşdırılması həmişə

olduğu kimi, bu gün də Azərbaycan hökumətinin və Respublika Prezidentinin diqqət mərkəzində duran məsələlərdən birini təşkil edir. Bununla bağlı elmi dilin inkişaf etdirilməsi, sahə terminləri lüğətlərinin yaradılması və s. mühüm tədbirlər həyata keçirilir.

3. Dissertasiyada aparılan araşdırmalar Azərbaycan dilinin informatika terminlərinin hərtərəfli öyrənilməsinin, o cümlədən müxtəlif sistemli dillərin materialları əsasında müqayisəli şəkildə tədqiq edilməsinin, həm ümumi, həm də müqayisəli dilçiliyin aktual məsələlərindən biri olması qənaətinə gəlməyə vadar edir.

4. Tədqiq olunan kateqoriyalardan biri - obrazlılıq – ümumiyyətlə, leksik vahidləri səciyyələndirən xüsusiyyətdir və onların müəyyən obraz(lar) əsasında əmələ gəlməsinə dəlalət edir, bununla, terminlərin də əsas mahiyyətini təşkil edir. Dilin öz leksik-qrammatik formalarından istifadə etməklə düzələn terminlərin söykəndiyi obrazları, əksər hallarda, bilavasitə müyyənləşdirmək mümkün olur, əcnəbi dillərdən, eləcə də digər terminologiyalardan alınan müxtəlif terminlərin əsasında duran obrazlar isə daha ətraflı linqvistik araşdırmalar nəticəsində aydınlaşır. Beləliklə, aşkar obrazlılıqla gizli obrazlılıq növləri bir-birindən fərqlənir.

5. Kompüter texnologiyalarının və avadanlıqlarının ilkin olaraq ABŞ-da yaranması və inkişaf etməsi səbəbindən informatika terminləri ilk dəfə ingilis dilində formalaşmışdır. Bu dil, digər milli dillərin informatika terminologiyası üçün mənbə dil kimi çıxış edir. Müvafiq olaraq, müxtəlif milli dillərin, o cümlədən, Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminləri, əsas tərkibi etibarilə, ingilis dili terminlərinin törəməsidir.

6. Bütövlükdə informatika terminologiyasının yaranmasında iki üsul – semantik mənanın köçürülməsi və alınmalar önəmli rol oynamışdır. Mənbə dilin informatika terminologiyası ilk dəfə ümumdənışıq ingilis dili və digər əlaqəli terminologiyaların əsasında semantik mənanın köçürülməsi yolu ilə formalaşmışdır. Sonralar, milli dillər, ingilis dilindən terminləri müxtəlif üsullarla alaraq, onları mənimsəmişdir.

7. Terminlərin ümumişlək dil əsasında leksik mənanın köçürülməsi yolu ilə düzəlməsi onların tək-cə mütəxəssislər tərəfindən deyil, həm də daha geniş istifadəçilər dairəsi tərəfindən başa düşülməsini təmin

edir, terminoloji vahidlərin bir hissəsinin tədricən ümumdanışıq dilinin lüğət tərkibinə daxil olmasını sürətləndirir, elmi biliklərin populyarlaşmasına gətirib çıxarır.

8. Azərbaycan və fransız dilləri mənbə və vasitəçi dildən informatika terminlərini ən müxtəlif üsullarla almışdır: tərcümə, semantik kalkalar, transliterasiya, səs tərkibinin müvafiq uyğunlaşdırmaları ilə müşayiət olunan fonetik kalkalar, morfoloji ünsürlərin uyğunlaşdırılması və s.

9. İnformatika terminlərinin eyni mənbədən kütləvi şəkildə götürülməsi milli dillərdə, qaçılmaz olaraq, müxtəlif (leksik, fonetik, morfoloji) dil səviyyəsində müəyyənleşən dillərarası ekvivalentlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Terminlərin formalaşmasının əsasında duran obrazlara gəlincə, onlar tutuşdurulan dillərdə əsasən eyni olsa da fərqlənməsi hallarına da rast gəlinir.

10. Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminlərinin düzəlməsilə bağlı alınmaların rolu araşdırılarkən dissertasiyada metadillər adlandırılan müxtəlif statuslu dillər kateqoriyaları müəyyənleşdirilmişdir. Bunlar, mənbə dil, milli dil, müqayisə olunan dillər, vasitəçi dil, donor dil, beynəlmiləl informatika terminologiyası üçün etimoloji baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edən dil, müasir elmi dillər üçün etimoloji əsaslar kimi çıxış edən dillər kateqoriyalarıdır.

11. Azərbaycan dilinin informatika terminologiyası qismən bilavasitə ingilis dilindən alınmaların (onlar daha çox son dövrlərə təsadüf edir), əsasən isə uzun illər ümumittifaq dili olmuş və beynəlmiləl dil statusu daşıyan rus dilinin vasitəsilə edilən alınmaların hesabına formalaşmışdır. Müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycan dilinin informatika terminlərinin düzəlməsində türk dilinin (Türkiyə türkcəsinin) iştirakına dair hallar da qeydə alınır.

12. Fransız dilinin informatika terminologiyası birbaşa ingilis dilindən alınmaların əsasında formalaşmışdır. Lakin fransız dilinin ingilis dili ilə tarixi əlaqələri və ingilis dili leksikasının mühüm hissəsinin formalaşmasında fransız dilinin rolu ilə bağlı bu dil bütövlükdə informasiya terminologiyası üçün etimoloji baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edən dil kimi çıxış edir və milli dillərin sözügedən terminologiyasının bərqərar olmasına dolayısı nüfuz etmiş olur.

13. Müasir elmi dillərin formalaşmasında olduğu kimi, həm mənbə, həm müqayisəyə cəlb olunan dillərin informatika terminologiyasının təşəkkül tapmasında latın və yunan dillərinin leksik və qrammatik ünsürləri aktiv rol oynamışdır.

14. Mövzuya dair uyğun dillərin, o cümlədən, ingilis, rus, türk dillərinin materialları ilə tanışlıq, sözügedən sahə üzrə peşə jarqonlarının, peşə yönümlü leksik vahidlərin, rəsmi terminlərlə bərabər təqdim edilən obrazlı ifadələrin sayının getdikcə artdığını, onların əksəriyyətinin terminoloji lüğətlərə daxil edildiyini və ifadəlilik yaradan üslubi vasitələr kimi çıxış etdiyini üzə çıxardır.

15. Azərbaycan və fransız dillərinin informatika terminlərinin tərkibində xeyli sayda obrazlı ifadələr kimi çıxış edən müxtəlif növ məcazlara rast gəlmək mümkündür. Belə məcazların arasında epitetlər, bənzətmələr, metaforalar, metonimiyalar, təcəssüm, mübaligə, təkrar, perifrazlar və frazeoloji birləşmələrə dair nümunələr qeydə alınır. Bu kimi obrazlı ifadələr terminlərin mənasını daha asan başa düşməyə, informatikaya dair anlayışları daha aydın dərk etməyə və terminləri yadda saxlamağa kömək edir. Bununla, obrazlı ifadələr koqnitiv funksiya yerinə yetirmiş olur.

Dissertasiya işinin məzmununa dair dərc olunmuş elmi əsərlərin siyahısı

1. Исследование межъязыковой эквивалентности терминов информатики французского и русского языков на уровне материального экспонента // - Днепропетровск: Вісник Дніпропетровського Університету імені Альфреда Нобеля, серія Філологічні науки, - 2017. № 1 (13), - с.167-172.

2. Xüsusi leksikanın tərkib hissələri və onların qarşılıqlı əlaqələri (informatika sahəsinə dair material əsasında aparılan təhlil) // - Bakı: «Dil və ədəbiyyat». Beynəlxalq Elmi-Nəzəri jurnal, - 2017. №4 (104), - s.77-80.

3. „Terminoloji leksikanın tərkibində obrazlı ifadələr“ mövzusunda dair araşdırmanın konseptual əsasları // - Bakı: «Bakı Universitetinin Xəbərləri». Humanitar elmlər seriyası, - 2017. №1, - s.22-27.

4. „Образ“ və „образlılıq“ kateqoriyalarının konseptual və linqvistik mahiyyəti haqqında // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 94-cü ildönümünə həsr olunmuş Filologiyanın aktual problemləri mövzusunda Respublika elmi-nəzəri konfransın materialları, - Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 17-18 may, - 2017, - s.192-197.

5. О соотношении категорий образности и терминологии // - Киев: «Мова і культура». Наукове видання, - 2018. Выпуск 21 Том I (190), - с.188-196.

6. İnformatika konseptoloji sahənin və informatikaya dair terminologiyanın ümumi səciyyətləndirilməsi (Azərbaycan və fransız dilləri materialı əsasında) // YRİC Beynəlxalq konfransın materialları, - Bakı: Bakı Mühəndislik Universiteti,- 27-28 aprel, -2018, - s.1047-1051.

7. Azərbaycan və fransız dillərinə dair informatika terminlərinin düzəlməsində iştirak edən məcazlar (epitetlər, bənzətmələr və metaforalar) // - Bakı: “Dil və ədəbiyyat”. Beynəlxalq Elmi-Nəzəri jurnal, -2018. №2(106), -s.165-169.

8. Azərbaycan dilinin informatika terminlərinə dair leksikoqrafik mənbələr // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş Filologiyanın aktual problemləri mövzusunda Respublika elmi-nəzəri konfransının materialları, - Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 16-17 may, - 2018, - s.245-249

9. Azərbaycan və fransız dillərində informatika terminlərinin tərkibindəki obrazlı ifadələrin düzəlməsi yolları // Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri. III Beynəlxalq elmi konfransın tezisləri, - Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, 25-26 oktyabr, - 2018, - s.5-6.

10. Dilçilikdə yeni sözlərin düzəlməsi üsulları və milli dillərdə informatika terminlərinin yaranması xüsusiyyətləri (Azərbaycan və fransız dilləri materialı əsasında) // - Bakı: “Tədqiqlər”. AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun təsis etdiyi elmi jurnal, - 2018. №3, - s.131-140

11. Роль метаязыков в образовании терминов информатики (на материалах азербайджанского и французского языков) // -

Перушица (Болгария): “Хуманитарни Балкански Изследования”, - 2019. Том 3 №3 (5), - с. 68-73.

12. La recherche des expressions imagées figurant dans le corpus des termes informatiques // Filoloji araşdırmalara həsr olunan Beynəlxalq konfransın materialları, - Türkiyə, Bandırma: Onyediyə Eylül Universiteti, 26-28 sentyabr, - 2019, - s. 6.

13. La recherche des expressions imagées figurant dans le corpus des termes informatiques // - Türkiyə, Kırklareli: “Rumeli DE”. Filoloji araşdırmalara həsr olunan Beynəlxalq konfransın (Türkiyə, Bandırma şəhəri, Onyediyə Eylül Universiteti, 26-28 sentyabr) materiallarını əks etdirən Özəl say, - noyabr 2019, - s.368-379.

14. Azərbaycan dilinin informatika terminologiyasının inkişafına dair // “Dil siyasəti və müasir dövr” Beynəlxalq elmi konfrans, - Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, 13 dekabr, - 2019, - s. 20-24.

15. A propos de l'étendue de la terminologie informatique // Filoloji araşdırmalara həsr olunan 2-ci Beynəlxalq konfransın materialları, - Türkiyə, Bandırma: Onyediyə Eylül Universiteti, 2-5 sentyabr, -2020, - s. 25.

16. A propos de l'étendue de la terminologie informatique // - Türkiyə, Kırklareli: “Rumeli DE”. Filoloji araşdırmalara həsr olunan 2-ci Beynəlxalq konfransın (Türkiyə, Bandırma şəhəri, 2-5 sentyabr) materiallarını əks etdirən Özəl say, - noyabr 2020, – s. 145-161.

17. Модели формирования новой лексики по информатике в азербайджанском языке // III Международная научно-практическая конференция «Современные тенденции языкового развития: опыт, проблемы, перспективы», - Арзамас: филиал ННГУ, 29 марта, - 2021, – с.277-285.

18. О понятии язык-донор в применении к лексике по информатике // - Будапешт: “The scientific heritage”. Научный специализированный журнал, - 2022. №96 (96), – с. 48-56.

Dissertasiyanın müdafiəsi 25 iyun 2023-cü il tarixində saat 16.00-20 Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Bakı Slavyan Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.13 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı, şəhəri Nəsimi rayonu, Süleyman.Rüstəm küçəsi 33,
AZ 1014

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Bakı Slavyan Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 25 may 2023-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 22.05.2023
Kağız formatı: 60x84 1/16
Həcm: 48.020 işarə
Tiraj: 100